

BARBARA ŠTEBIH GOLUB

*Davno, dok su se još hercig frajllice sa svojim feš hofirantima
po Zrinjevcu špancirale*

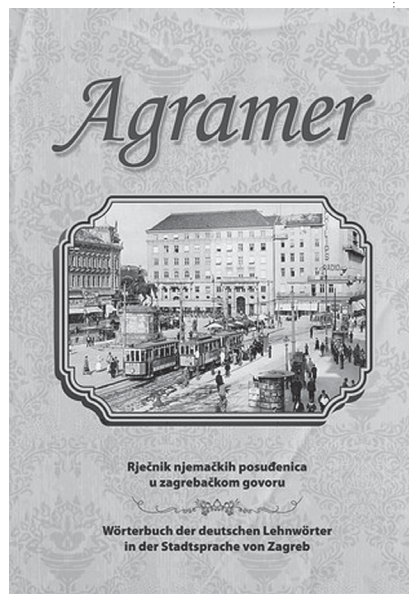
Dragi čitatelji, ako niste razumjeli naslov ovoga priloga, vrijeme je da u ruke uzmete *Agramer: Rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru* urednica Zrinjke Glovacki-Bernardi (koja je ujedno i autorica koncepcije), Lare Hölbing Matković i Sanje Petrušić-Goldstein, koji je krajem 2013. godine objavila izdavačka kuća Novi Liber, pravodobno da ga *Kriskindl* može donijeti pod *Krizbaum*. *Agramer* je prava izdavačka senzacija i, za hrvatske prilike, kulturni fenomen jer je riječ o rječniku čijih je prvih tisuću primjeraka razgrbljeno u manje od tjedan dana, a zatim ih je u kratkome vremenu prodano još toliko.

Iz uvoda doznajemo da su urednice pri svojem bilježenju agramerskoga rječničkog blaga ponajprije bile vođene željom da doprinesu očuvanju zagrebačkoga gradskog govora u vremenu kad je njegovih govornika – onih koji još nedjeljni ručak započinju *ajngemahtesom*, a završavaju *mirbetajgom*, a subotnji *kapuciner* ispijaju na *Jelačić-placu* – sve manje.

Kako je Zagreb još od srednjega vijeka bio križištem trgovačkih putova, a prvi su se kolonizatori, uglavnom obrtnici i trgovci, iz zapadne i srednje Europe u nj doselili već tijekom 10. stoljeća, grad je ubrzo postao kozmopolitsko središte u kojemu su živjeli Hrvati, Nijemci, Mađari, Talijani, Francuzi, Česi, Grci... O multikulturnome duhu grada govori i

činjenica da se od 17. stoljeća gradska uprava sastojala od jednakoga broja predstavnika govornika četiriju jezika: hrvatskoga, njemačkoga, talijanskoga i mađarskoga, a gradski se sudac svake godine naizmjenice birao među predstavnicima tih jezičnih skupina.

Osobito snažna bila je veza – politička, kulturna, obrazovna – Zagreba i austrijskih zemalja. Iz Beča su *purgeri* preuzeli način života, komunikacije, odijevanja, uređenja životnoga prostora, što je ostavilo tragove i u zagrebačkome gradskom govoru. U *Agrameru* je prikupljeno više od 3000 riječi njemačkoga podrijetla koje svjedoče o tome razdoblju suživota.

Kako su autorice *Agramer* zamislile kao ogledalo multietničkoga, multikulturnoga i višejezičnoga zagrebačkog nasljeđa, podnaslov i predgovor rječnika pisani su dvojezično: na hrvatskome i njemačkome jeziku.

Većina se germanizama u agramerski preuzima iz bavarsko-austrijskih govora, pa se, kad se austrijska i njemačka inačica razlikuju, navode obje riječi. Tako se, primjerice, uz natuknicu *ajmpindekl* 'jastuk u koji se zamata dojenče' donosi austrijski model *Einwickeldecke*, ali i standardnonjemačka istovrijednica *Steckkissen*. Neke su posuđenice veoma stare, pa suvremeni govornik njemačkoga jezika ne može prepoznati izvornu riječ: uz takve se posuđenice bilježi stari model, ali i odgovarajući oblik u suvremenome njemačkom. Mnogi su od germanizama tijekom prilagođavanja zagrebačkomu govoru prošli i različite semantičke procese kao što je širenje značenja, pa se tako *apoteka* ne pojavljuje samo u značenju 'ljekarna' nego i 'mjesto gdje je sve skupo, gdje se prodaje po visokim cijenama', a pridjev *auzvinklan* ne znači samo 'ukošen, iskrivljen', nego i 'smotan, nespretan' kao u primjeru: „Taj dečko je baš auzvinklan.”

Rječničke natuknice ustrojene su u skladu sa suvremenim dodirnojezikoslovnim načelima: uz germanizam se donose gramatička odrednica (oznaka vida, roda ili vrste riječi), model (riječ koja je preuzeta iz njemačkoga) koji se bilježi u zagradi te obročena značenja. Značenja su veoma često oprimjerena i upravo je to vrijednost ovoga rječnika. Tako uz natuknicu *cuger* 'pijanac, alkoholičar' kao primjer uporabe stoji rečenica: „Cuger si već kad nemreš ni jedan dan bez alkohola, ne samo ak si furt pijan.” Također se upućuje na istoznačnice, npr. *abvaš* m (Abwasch) *sin.* apvaš

1. prljavo suđe [*Nemoj ni prat, deni celi abvaš u mašinu.*] 2. pranje suđa [*Film mogu gledat kad obavim abvaš.*].

.....
Agramer je prava izdavačka senzacija i, za hrvatske prilike, kulturni fenomen jer je riječ o rječniku čijih je prvih tisuću primjeraka razgrabljeno u manje od tjedan dana, a zatim ih je u kratkome vremenu prodano još toliko.
 .....

Jednim su od znakova potpune integriranosti germanizama u zagrebački govor i brojni frazemi u kojima se pojavljuju. Tako posuđenica *aufhenger* 'vješalica za odjeću' dolazi u svezi češki *aufhenger* 'uska ramena kod muškarca', a imenica *cug* 'vlak' našla je svoje mjesto u izričaju *imati dobar cug* 'moći dosta popiti'. Uz natuknicu *figa* 'smokva' autorice su zabilježile čak četiri frazema: *friška figa* 'ništa od toga, izjalovit će se', *držati fige (komu)* 'željeti da nešto dobro uspije',

držati figu v žepu 'potajno željeti tuđi neuspjeh, neiskreno se odnositi', *dati (komu) / dobiti frišku figu* 'ne dati / ne dobiti ništa'.

Agramer nije samo priručnik za kojim se poseže kad se ne razumije koja riječ, nego je „rječnik koji se čita, a čita se s velikom lakoćom, uživa se u svakome primjeru, u svakoj rečenici”. Donosimo samo nekoliko primjera: *Dizal sam tešku vešmašinu i sad me*

cuka v križima., On s cukervaserom začesljava kosu, zato je fort tak zalizan., Cušpajz od krastavaca odlično ide uz faširance., Taj njegov doktorat ti je cušpajz nekih poluteorija, to ne bi smelo proč., Daj se demfaj malo, nemreš tak urlati, ljudi te čuju.; Neču da mi dete bude neki ekstravuršt, ak se sva deca idu šličuati, ide i on.

Rječnik je i veoma bogato grafički opremljen: uz svako se slovo abecede donosi jedna fotografija staroga Zagreba: uz slovo A fotografija *Jelačić-placa* s kraja 19. stoljeća, uz slovo B pogled na staru Ilicu, uz slovo D čistač cipela. Listajući doznajemo i kako je izgledala unutrašnjost kavane Corso koja se nalazila na uglu Gundulićeve ulice i Ilice, zatim promenade na Zrinjercu i što je bilo na jelovniku popularnoga *Jegerhorna*. Nostalgična slika jednoga izgubljenog načina života ne bi bila potpuna bez fotografije kupališta na Savi tridesetih godina i zagrebačkoga plesnjaka šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća. O *Agrameru* smo razgovarali s jednom od njegovih urednica i autoricom koncepcije prof. dr. Zrinjkom Glovacki-Bernardi.

HJ: Možete li nam reći kako ste došli na ideju o izradi *Agramera* i nešto o njegovoj koncepciji?

ZGB: Prijedlog za izradu rječnika njemačkih posuđenica u zagrebačkome govoru došao je prije dvije godine od Vesne Leiner, više muzejske pedagoginje u Muzeju grada Zagreba. Pola godine poslije toga Sanja Petrušić-Goldstein, direktorica Novoga Libera, iznijela je sličan prijedlog Lari Hölbling-Matković i meni. Kako sam ja već imala načelni dogovor s Vesnom Leiner, a ideja je bila odlična, Muzej grada Zagreba i Novi Liber dogovorili su zajednički projekt i krenuli smo na posao.

Koncepcija rječnika oslanja se na dvadesetogodišnji rad na međunarodnim i domaćim istraživačkim projektima o jezičnim dodirima hrvatskoga i njemačkoga. Rezultati istraživanja predstavljeni su mojim glosarom *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb*, objavljenim u nizu *Schriften zur deutschen Sprache in Österreich*, sv. 24, izdavača Petera Langa – Europäischer Verlag der Wissenschaften te *Esekerskim rječnikom* Velimira Petrovića, objavljenim u nizu *Neue Zagreber Germanistische Studien*. Osnovna načela strukturiranja natuknice iz glosara i rječnika preuzeta su i za određivanje natuknice u *Agrameru*: najprije se navodi posuđenica i odgovarajuće gramatičke kategorije, slijedi njemačka riječ koja je osnova posuđivanja; zatim se navodi značenje odnosno značenja posuđenice u zagrebačkome govoru te karakteristične sveze i frazemi. *Agramer* se, međutim, od njih razlikuje time što se u slučaju kad posuđenica pripada austrijskoj inačici, odnosno kojemu od bavarsko-austrijskih narječja, uz odgovarajući leksem navodi i leksem iz njemačke inačice (primjerice *Auslage*, *Schaufenster*). Većina natuknica sadržava i primjere uporabe leksema u svakodnevnoj komunikaciji.

.....
U *Agrameru* je prikupljeno više od 3000 riječi njemačkoga podrijetla koje svjedoče o tome razdoblju suživota.
.....

HJ: Možete li nam nešto reći o korpusu na temelju kojega je nastao *Agramer*?

ZGB: Korpus na kojemu se temelji *Agramer* obuhvaća više izvora: zapise svakodnevnih razgovora Zagrepčana, pripadnika različitih generacija – od osnovnoškolaca, učenika OŠ Silvija Strahimira Kranjčevića, do devedesetogodišnjaka i devedesetogodišnjakinja; rukopisne zbirke recepata za pripremu jela Ane Pušec, rođene Filipančić, i Ane Kovačić, rođene Pušec, iz razdoblja od godine 1900. do 1925.; tekstove satiričkoga tjednika *Koprive* (godište 1925.); *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića; *Hrvatski enciklopedijski rječnik* te *Rječnik stranih riječi* Vladimira Anića i Ive Goldsteina.

.....
Konceptija rječnika oslanja se na dvadesetogodišnji rad na međunarodnim i domaćim istraživačkim projektima o jezičnim dodirima hrvatskoga i njemačkoga.
.....

HJ: Kakva je bila suradnja s obavjesnicima?

ZGB: Suradnja s obavjesnicima bila je odlična. Prikupljanje i bilježenje posuđenica pretvorilo se u neku vrstu društvene igre: svi oni koji su znali što nas zanima počeli su bilježiti riječi za koje su smatrali da su njemačkoga podrijetla i poticali na bilježenje prijatelje i znance, natjecali su se tko će nam proslijediti veći popis.

HJ: Kako je čitateljska publika prihvatila rječnik?

ZGB: Publika je *Agramer* sjajno prihvatila, pokazalo se to već velikim odazivom na

predstavljanje rječnika u Muzeju grada Zagreba, a nastavilo brojnim prikazima u medijima, također i izvan Hrvatske.

HJ: Mislite li da *Agramer* može barem donekle oživiti stari zagrebački, agramerski govor?

ZGB: *Agramer* je prilog kulturi sjećanja i način konzerviranja jednoga govora koji je povezan sa specifičnim sociokulturnim kontekstom. Zagreb je danas obilježen potpuno drukčijim sociokulturnim kontekstom tako da je iluzorno pretpostaviti da bi rječnik mogao utjecati na ponovnu uporabu riječi koje sadržava, rječnikom smo ih samo uspjeli sačuvati od zaborava.

Profesorici Zrnjki Glovacki-Bernardi zahvaljujemo na razgovoru, a našim čitateljima uz veliki *servus* još jednom preporučujemo *Agramer: Rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru*.